

Олена Симоненко

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ.

*«Життя вимагає лідерів не за посадою,
а за рівнем підготовки та практичних дій».*

В. Литвин

У статті здійснена спроба соціально-політичного аналізу лідерства окремих діячів, з'ясовується вплив особистих та професійних якостей на успішність політичної діяльності у час модернізації політичної системи незалежної України.

Актуальність теми дослідження викликана нагальною потребою нашого часу. Роль і суспільна функція політичного лідерства потребують широкого вивчення в період реформаційних процесів політичної системи. Вивчення цієї проблеми свідчить про те, що в трансформаційні періоди, а особливо в нестабільні, у суспільстві і державі роль політичного загальнонаціонального лідерства стає винятково важливою, оскільки саме від його ефективності великою мірою, залежить якість відповідей на виклики, визначені часом.

Теоретико-методологічне обґрунтування політичного лідерства зробили такі вчені, як М. Вебер, Ж. Блондель, Г. Лебон, К. Гаджієв, О. Панарін. Глибокий аналіз історичних витоків та сучасного становища політичного лідерства дали Д. Видрін, А. Д. Пахарєв, Ю. Левенець, Ф. Рудич та інші.

У нестабільні періоди розвитку суспільства значно зростає потреба у вивченні та аналізі специфічних особливостей політичного лідерства. Суспільство прагне знати практично все, що характеризує образ і політичне кредо загальнонаціонального лідера, незалежно від того, ким він є — президентом, главою уряду чи главою парламенту. Крім того, суспільство уважно стежить за політичним життям впливових партій, громадських рухів та груп, лідери яких приходять до державної влади шляхом виборів або кадрових переміщень, зумовлених певними обставинами. Між тим, оскільки є влада і лідерство, неминуча

і боротьба за лідерство. В умовах зміцнення незалежності і суверенітету України, розбудови державності теж відбувається досить гостра боротьба за політичне лідерство. Принципово важливо, наскільки її методи цивілізовані, адекватні вимогам демократії.

Соціологічні дослідження виявили, що виборці несвідомо у своєму виборі керуються стійкими критеріями оцінювання (площинами сприйняття), які вони «примірюють» до політиків. Так, найсильніший вплив на вибір має наявність чи відсутність морально-ділових якостей у кандидата на пост. Візьмемо, наприклад, президента: безкорисливість, відповідальність, порядність, компетентність, справедливість. Більш новітні соціологічні дослідження також підтверджують ту точку зору, що українські виборці, оцінюючи політиків, звертають увагу передусім на його особистісні риси, керуються насамперед моральними критеріями для оцінювання. Серед якостей, що їх повинен мати «ідеальний», з погляду респондентів, президент держави, вони найчастіше називають чесність (46%), порядність (24%), справедливість (18%), турботу про інтереси народу (15%), розум (13%), вольові якості і професіоналізм (по 12%), рішучість (10%). Тобто, на перше місце ставляться морально-етичні характеристики, а потім уже його суто професійні якості.

Кандидати на президентство інтуїтивно відчують ці речі, і тому, мабуть, найсильнішою моделлю вибору буде та, різні варіації якої можна подати як: «чесні вибори проти нечесних», «правда проти сили» тощо, тобто, яка ґрунтується на антитезі «чесність — нечесність». Може бути модель «народний кандидат проти антинародного», яка існує у варіації «народний кандидат проти виразника кланових інтересів» тощо. Соціологічні опитування свідчать, що більшість електорату справді не вірить у чесність виборів.

Політик, якого громадяни невдовзі оберуть президентом, має враховувати ці нагальні потреби та виклики часу, налаштовуватися на кончу необхідність боротьби з тотальною корупцією та хабарництвом серед чиновництва всіх рівнів. Контроль як політична функція має справжній лідеротворчий потенціал: він впливає на особистість політика, розвиває здатність до оцінки власних дій та уміння самовизначатися й у такий спосіб формує адекватні прояви лідерської поведінки. За даними соціологічних досліджень пересічні виборці обирають людей, а не ідеї чи програми, внаслідок чого центральною ланкою механізму формування політичного лідерства в Україні постає особистість політичного діяча.

Майбутній лідер має усвідомлювати, що вирішення цих завдань зустрине шалений опір бізнесово-політичних груп і «тіньових» політиків, які звикли тривалий час отримувати «дивіденди» зі становища, що склалося у державі протягом кількох останніх років. Тому цей політик повинен бути постаттю здатною консолідувати суспільство в єдину національну спільноту.

Нинішній Президент України В. Ющенко, являє собою яскравий приклад лідера нації молодій державі. Для розгляду ціннісної системи його лідерства доречно процитувати низку висловлень з однієї його передвиборчих брошур: «Перше, що потрібно для єдності, — **чесна, яка викликає довіру політика**. Але життя і діяльність громадян політикою не обмежується. Існує значно більш ґрунтовний фундамент спільності — наша **духовна і моральна спадщина, наша культура**»¹. В. Ющенко постійний у тім, що політична і культурна сфери — інтегруюча основа для успішного розвитку економічної і соціальної галузей. Концепт «соборності, єднання» всіх українських регіонів і всіх українських громадян став одним з центральних і в допрезидентській, і у вже президентській риторичі В. Ющенко. Імідж В. Ющенко позбавлений яскраво вираженої біографічної або політичної регіональної ідентичності. Нинішній Президент України став першим політиком усеукраїнського масштабу, що продемонстрував глибоку, переконливу релігійність. Свій перший день на посаді Президента України він почав молитвою в Софіївському соборі Києва, що є духовним і історичним символом українського народу. В. Ющенко став першим усеукраїнським лідером, що взявся за вирішення проблеми конфесійної роздробленості українського православ'я. Він активно підтримує ідею «повернення до витоків, до традицій». Президент України активно реанімує цінність родини, з'являючись часто на публіці разом з дітьми і дружиною. Образ матері Президента, що благословляла свого сина перед виборчою кампанією, досить часто згадується В. Ющенком як людський ідеал моральності і добра.

Ставши Президентом, В. Ющенко зробив багато символічних кроків: відвідав у день народження видатну українську поетесу Ліну Костенко, очолив першу в історії України загальнодержавну церемонію поваги пам'яті жертв Голодомору 1932 — 1933 р., провів багато прямих ефірів і телемостів і т. д. Таким чином, його національне лідерство не характеризується звичним для радянських і більшості пострадянських лідерів домінуванням

соціально-економічного утилітаризму, технократизму і гедонізму. Однак в українському суспільстві позитивна оцінка цих пріоритетів спостерігається переважно на Заході й у Центрі України, у той час як на Сході і Півдні країни опоненти обвинувачують Президента в бездіяльності і нераціональному використанні часу. Щодо мовного питання В. Ющенко зайняв позицію відстоювання української мови як єдиної державної і національної на тлі абсолютно ліберального ставлення до функціонування російської мови.

Засоби легітимації національного лідерства В. Ющенко містять не тільки моральність і патріотизм, заснований на європейських цінностях волі вибору, але і патріархальні цінності і глибоку релігійність.

Просторово-інтегративний потенціал В. Ющенко збігається з територією переважно Центрально-Західної України. Не маючи досвіду регіонального лідерства, В. Ющенко має позитивний об'єднавчий потенціал. Однак на тлі слабкості інституціональної структури суспільства, помилок у сфері державної політики стосовно малого і середнього бізнесу, конфлікту щодо постачань газу з Росії, розбіжностей з прем'єр-міністром України і лідером одного з найвпливовіших політичних блоків на парламентських виборах Ю. Тимошенко та іще з ряду інших причин інтегративний потенціал президента В. Ющенко помітно понизився.

Здатність впровадження «осі нового часу» у В. Ющенко як національного лідера під час президентської виборчої кампанії і на початковій стадії президентства була максимальною. «Жовтогаряча революція» може розглядатися як спроба ініціювання системної трансформації, комплексної рецепції і впровадження європейських культурно-цивілізаційних цінностей. Прихід до влади В. Ющенко сприймається більшістю прозахідно налаштованих аналітиків і прихильників «жовтогарячої революції» як «розрив з посткомунізмом, кучмізмом, посттоталітаризмом» і перехід до демократії і ринкової економіки.

У риторичі В. Ющенко фігурує національний хронотоп: «Ми повинні схилитися перед великими предками, ми повинні трудитися в ім'я майбутніх поколінь вільних українців-європейців». Хронотоп «тут і сьогодні» у його риторичі займає маргінальні позиції, Президент часто призиває «набратися терпіння і багато трудитися». Самоідентифікація національного лідера

включає чітко позначену проміжність — між героїчним, трагічним минулим і світлим, стабільним матеріально, багатим духовно майбутнім.

Таким чином, приклад В. Юценка дає змогу розглянути емпіричне втілення ідеального типу національного лідерства.

Віктор Янукович, лідер усеукраїнської політичної партії лівоцентристської спрямованості Партії регіонів, являє собою яскравий приклад пострадянського лідера національно неінтегрованого соціуму. Ціннісна система соціального лідерства В. Януковича характеризується домінуванням утилітарно-гедоністичних імперативів. Зокрема, актуалізуються цінності матеріальної стабільності, соціального комфорту, сакралізованої хазяйновитості. Концепти стабільного, прогнозованого економічного розвитку і соціальної захищеності є ключовими для індивідуальної і колективно-групової оцінки лідерських якостей В. Януковича.

У той час, коли у випусках новин на центральних телеканалах країни В. Ющенко з'являється то на молитві в храмі, то на відкритті художньої виставки, В. Януковича в тих же інформаційних випусках показували на екскурсії по металургійному комбінаті, або на зустрічі із шахтарями.

Легітимаційні механізми соціального лідерства В. Януковича включають концепти «сили», «примусу». Тип макрополітичного лідерства В. Януковича відповідає базовим основам макіавелівського типу лідерства, у той час коли тип національного лідерства В. Юценка є антиподом цього образу. Факт наявності двох судимостей у В. Януковича і публічне використання неетичної лексики є психологічними передумовами його макіавеллізму. В. Янукович позиціонується як досвідчений господарник і керівник, якому далекі національний романтизм, символізм і комплексна рецепція європейських цінностей.

Цивільно-активістський прояв «жовтогарячої революції» засвідчив мінімальну перевагу В. Ющенко. Однак в умовах системної кризи, що наступила за «жовтогарячою революцією», співвідношення просторових характеристик національного і соціального лідерства динамічно і циклічно змінюється, не залишаючи істотної переваги ні за одним з типів загальнонаціонального лідерства. Стабільною залишається масова підтримка В. Януковича в Східній і Південній Україні, що охоплює національно неінтегровані регіони країни.

В. Янукович позиціонувався постійно як спадкоємець Президента України Л. Кучми і сприймався як послідовник політичних традицій пострадянської господарсько-управлінської еліти. Основним гаслом В. Януковича й очолюваної ним політичної сили є «поліпшення якості життя українських громадян уже сьогодні». Масштаби вираження нації, регіону, Європи, людства в політичній риторичі В. Януковича відсутні — їм протистоїть теза «тут і зараз». «На відміну від апеляції В. Януковича, який прагне гарантувати ефективний державний патерналізм, що не залежить від рівня цивільної свідомості, В. Ющенко звертає увагу до терпіння, турботи про майбутнє і життєво важливої індивідуальної відповідальності»². Таким чином, на прикладі В. Януковича було представлено емпіричне втілення ідеально-типологічних характеристик лідера соціуму.

Цікавим і доцільним в умовах трансформацій, які відбуваються в нашій країні, видається дослідження гендерних аспектів політичного лідерства.

Традиційно лідерство як соціально-психологічний феномен вивчалось майже без врахування статі, тому що лідерська роль априорі вважалася маскулінною. На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях в основному перебувають чоловіки, які й формують політику держави в її власне «чоловічому вбранні». Проте логічно припустити, що жінка-політик зможе більш компетентно оцінити проблеми жінок, що вона буде більш розумніше, чутливіше, адекватніше представляти жіночу частину населення. Оскільки кожний конкретний політичний лідер не може рівною мірою враховувати і «свої», і «не свої» гендерні інтереси, набуває актуальності проблема пропорційно представленості в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі.

Конструктивне поєднання гендерних ролей у політичній діяльності, пропорційна представленість у ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень.

Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30% від загальної кількості осіб, які причетні до прийняття політичних рішень. У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія — 39,0%, Норвегія — 35,8%, Швеція — 33,5%,

Данія — 33,0%) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання питань.

Проте, як свідчать результати досліджень, на жаль, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, у нашому суспільстві є досить упередженим. Серед народу поширена думка, що жінці не місце у великій політиці. Звичайно, ці стереотипи трохи посунула така харизматична постать української політики, як Юлія Тимошенко. Не будемо оцінювати її політичну діяльність та реформи, але погодьтеся, що у ролі лідера вона виглядає досить природно.

Необхідно сказати, що питання про стиль роботи доволі суперечне і багато в чому залежить від суб'єктивної точки зору — хто не хоче бачити жіночого стилю в політиці, той його не помітить. У більшості випадків відзначаються позитивні якості жінки-політика. Наголошується, що жінки більш терпимі в спілкуванні з іншими, прагнуть в більшій мірі досягти гармонії і тому надають перевагу компромісу, а не конфронтації, колегіальному, а не ієрархічному способу прийняття рішень. У жінок більш прагматичний підхід, порівняно з чоловіками, краще розвинене почуття обов'язку стосовно роботи, вони рідше відсутні на сесіях та засіданнях. Необхідно відмітити, що окреслені переваги значною мірою породжені уявленням про «сімейну жінку» і переносяться на імідж жінки-політика. Якщо критикується «жіночий стиль» у політиці, то знову ж таки, згадують негативні риси, які жінка виявляє в побуті, а не в професійній діяльності.

Відмічаються відмінності в проблемах, які політики-жінки та їх колеги-чоловіки визнають найактуальнішими. Наприклад, жінки більше переймаються соціальними проблемами та активніше підштовхують уряд до їх вирішення (пам'ятаєте реформу Тимошенко щодо виплат за народжену дитину?). Крім того, вони менше впевнені у завтрашньому дні та значно обачніше, ніж чоловіки, і тому більше уваги приділяють таким питанням, як податок на охорону здоров'я, дитячі установи та пенсії. Це специфічний «жіночий» елемент, який відповідає ролі жінки-матері, сенс якої визначається піклуванням

про інших. Жінка, згідно з рольовими стереотипами суспільства, має бути м'якою, стриманою. Ці якості скоріше заважають більшості жінок бути успішними в політиці, побудованій за чоловічим сценарієм.

Ще одна особливість жінок-політиків полягає в тому, що вони прагнуть робити моральну політику. Під моральною політикою розуміється наступне: відповідність засобів і способів тим високим цілям, які декларуються в програмних документах; діяльність не заради кар'єри, власного просування по службі, а заради ідеї; мета — не завоювання влади, а вироблення механізмів народовладдя; протистояння злу в усіх його проявах; захист несправедливо скривджених і т. ін.

Вважається, що жінка-політик має більш складний імідж, ніж політик-чоловік. Вона повинна мати в своєму іміджовому портреті певні «чоловічі» риси (звідси — «залізна леді» Маргарет Тетчер, або «сталісна леді» Мадлен Олбрайт). Але на загал у неї повинні переважати суто жіночі риси. Можливо, що такий «пульсуючий» імідж створює ускладнення для жінки-політика і заважає аудиторії пристосуватися до неї: тільки аудиторія починає звикати до «чоловічої» поведінки жінки-політика, раптом починає діяти жіноча іміджова модель.

В українському суспільстві на даному етапі формування та становлення демократії покоління політичних лідерів є непростим, визначається специфічними історичними і політичними обставинами України та її суспільних відносин. Україна робить свої кроки до демократії та громадянського суспільства через низку реформ. У сучасному світі не достатньо лише мати успіх — необхідно його продемонструвати, акцентуючи на ньому увагу міжнародного співтовариства.

Ось чому необхідно також на державному рівні організувати інфраструктуру засобів масової інформації для подачі світовому співтовариству про шлях розвитку України до демократії та громадянського суспільства. Для того, щоб інформація про Україну стала відомою, вкрай необхідно ухвалити цілісну концепцію. Таку концепцію повинні продумати наші сучасні загальнонаціональні лідери і водночас бути готовими демонструвати гідний імідж держави, нації через творчу думку, гарні, достойні дії, які б возвеличували народ України, державу.

Слід зазначити, що для політичних лідерів властивою є психологія боротьби за здобуття і реалізацію влади не завжди

чистим шляхом, що пов'язано з постійним рухом, напруженням, суперечностями, конфліктами (середній термін перебування при владі політичних лідерів становить 12,5 місяців).

Українські загальнонаціональні лідери не користуються довірою суспільства. Лише 17,6 відсотків населення довіряють Президенту України, 3,9% — народним депутатам, 2,4% — міністрам, 1,2% — керівникам політичних партій. Найвищий рівень довіри населення проявляє до вчених — 36,0%.

Зазвичай, пересічні громадяни, що становлять більшість суспільства, здебільшого сприймають, оцінюють (підтримують або відкидають), як уже згадувалося, не самого лідера, а його імідж (образ), який сформований в їх свідомості різними шляхами.

Тільки високий інтелект, моральність, професіоналізм загальнонаціонального політичного лідера забезпечить легітимність влади, а також буде сприяти формуванню в українського народу той стиль державного мислення, який дозволить Україні стати міцним чинником стабільності та соціальних перемін. Таким стилем може бути лише демократія.

Час модернізації українського суспільства на демократичних засадах потребує висококваліфікованих політичних лідерів, керівників нового типу у сфері ділового спілкування, які б відповідали зростаючим вимогам і, відповідно, світовим стандартам якості, як фундаментальної фахової підготовки, так і високої моральної культури, де б тісно були пов'язані слово-думка-вчинок.

Отже, лідерство — невід'ємний компонент політичної діяльності. Проблеми лідера й лідерства, їхнього місця в суспільстві минулого, сучасного та майбутнього, перспективи їх розвитку та умови формування постійно хвилюють людство. З їх розв'язанням пов'язують долі людей та прогнози розвитку суспільства. Ця тема набуває особливої актуальності сьогодні, бо якісна перебудова життя суспільства неможлива без кардинального реформування управління, без наявності професійного корпусу політичних лідерів, які керують державою.

Політичне лідерство на загальнонаціональному рівні — це не новий стиль керівництва, а засіб організації влади в громадянському суспільстві з розвинутою політичною свідомістю всіх або більшості його соціальних верств. Соціальне й політичне партнерство, взаєморозуміння лідера та його послідовників — основа нової сучасної політики. Схиляюся до думки, що кожний тип лідера виробляє власну систему політичної поведінки

та етичних норм відповідно до конкретних факторів політичних умов, у яких він виконує своє управлінське призначення. Проте потрібно мати на увазі, що лідер завжди чимось унікальний, а саме політичний ринок визначає «вартість» тих чи інших політичних лідерів і самої інституції лідерства.

Наш час і наша країна гостро потребують нове покоління лідерів із стратегічним мисленням, неординарним баченням ситуації, впевненістю в успіх. Поєднання об'єктивних сил, політичних обставин, суспільних традицій політичної дійсності утворює лідера, але тільки за особливого його складу, інакше він залишиться службовцем, керівником хоч і високопоставленим.

¹ Безпятчук Ж. И. Инновационные модели макрополитического лидерства Журнал ПОЛИТЭКС <http://politex.info/content/view/197/40/>

² Скнар О. Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів // Соціальна психологія. 2004. № 3. С. 39-46.